

İngiltere Laik Bir Cemiyet Midir ?

David MARTİN

İngiltere'nin dünyanın en laik ülkelerinden biri olduğu söylenir. Batı İristiyan dünyası içinde sadece İskandinav memleketlerinde müessese olarak dinle ilgili gündelik davranışlar İngiltere'de olduğundan daha gevşektir. Bundan başka, İngiliz din müessesesine bağlılığı gösteren rakamlar, katolik İrlanda'dan göç edenlerin ve Galliler ile İskoçların (ki, İngiltere'de % 10-12'ye kıyasla bu nisbet bu iki ülkede aşığı yukarı % 25'tir) dine nisbî bağlılığı ile artar. Eğer sadece İngiliz protestanların ibadeti göz önünde tutulursa, sayılar, nisbeten küçük olduğu için, İskandinav ülkelerindeki sayılarla rahatça kıyaslanabilir.

Fakat şüphesiz, kiliseye devamı gösteren rakamlar dinin tek kriteri değildir. Meselâ, A. B. D. deki gösterişli din müessesesinin Amerikan hayat tarzını belirleyen lâik bir ethos'la tahrip edildiğı çok defa düşünülür. Bundan dolayı, dünyevi gayelerin İngiltere'deki şumul derecesi dikkate alınmalıdır. Bu da yalnız İngiliz hayat tarzını bilmekle değil, dinden başka düşündürücü ve değerli olan pratik ve faydalı hususlara intibak kudretini dikkate almakla olur. Bunun ötesinde, teferruatlı olarak incelenmesi mümkün olmasa da, bir kimsenin hiç değilse ilgili kriterler olarak belirteceğı bir seri kriter vardır. Meselâ, tatbikat dışında hristiyanlık inancının şumulü nedir? Protestan memleketleri, bu memleketlerde din müessesesi zayıf olmasına rağmen, bir dereceye kadar şekillenmemiş inancın yüksek seviyeleri muhafaza etme kapasitesini gösteren memleketler oldukları için bu sualimiz mühimdir.

Umumî olarak imanın şumul derecesi ve çeşitleri nedir? Dinin desteklediğı kuvvetli sosyal mitler var mıdır? Bundan başka, bu mitlerin hristiyanlıkla ilgisi nedir? Dinin tesir ettiği bir takım modern sosyal mitleri, daha eski ve aynı şekilde dinî bir espriden ilham alan, fakat tam mânasıyla hristiyanlıkla aşılanmış olmayan sosyal mitlerin yerine ne dereceye kadar ikamet etmiş olduğumuz şüphelidir. Başka bir ifade ile, hal

ve geçmiş arasındaki tezat, kiliseye devam kriteri gibi basit bir kriterden ayrı olarak lâiklikle hristiyanlık arasında olduğu gibi, gerçek bir tezat mıdır?

Kiliseye devam kriterini ve kiliseye bağlı olma, mensupluk, kabul âyini, ibadet gibi parametleri dikkate alarak görüşlerimizi açıklamaya başlayalım. Bağlı olma, ayniyet ile ilgili olarak, kendilerine sorulduğu zaman, nüfusun aşağı yukarı % 90'ı, kendini hristiyan sayar ve anglikan kilisesi, Katolik veya herhangi başka bir mezhebi kabullenir. Yetişkin fertlerin % 60'ı mezhebinin anglikan, aşağı yukarı % 12'si katolik, % 8'i presibiteryen ve çoğu metodist olan % 12'si de nonkonformist olduğunu belirtir. Nüfusun % 1'i müslüman, hiadu, olup, % 1'de ortodokstur. Bu % 1 lik grupların her biri 200.000 nüfusu içine alır. Kendini dini bakımdan bağımsız sayanlar, nüfusun % 7 - 10'unu teşkil eder. Bunların yarısı atheistler ile agnostiklerdir. Bu hakikatler, herkesin düşündüğünden farklı bir duruma, bir paradoksa işaret etmekte ve Allah'ı inkâr edenlerin sekter hristiyanlardan daha az sayıda olduğunu göstermektedir.

Mensupluk, kendini bağlı saymaktan farklı bir durum ortaya çıkarılmaktadır. Bu konu da, çeşitli bünyelerin kriterlerindeki farklar dolayısıyla, karışıktır. Katoliklerle Anglikanlar, vaftizde ifadesini bulan dini cemaat mefhumuna ehemmiyet verirler. Bu bakımdan, Kraliyet hudutları içinde 27 milyon anglikan ile 7 milyon katolik vardır. Diğer mezheplerde, yetişkin fertlerin mensupluğuna ehemmiyet verilir. Bu kriterlere göre, metodistler 700.000 Kongregationalistler ile baptistler yarım milyondan azdır. Bundan başka, guakerler 20.000, unitarianler 30.000, salvation army 100.000 dir. Keza yehova şahitleri ve pentacostalistler vardır ve bunlardan sonuncusu zenci göçmenler arasında hızla yayılmaktadır.

Şüphesiz, Katoliklerle Anglikanların dini cemaat mefhumu, tatbikatla ilgisi bakımından yanıltıcı olabilir. Bu konuda katolikler en fazla, anglikanlar en az, nonkonformistler vasat derecede tatbikata riayet eder. Böylece, katoliklerin aşağı yukarı % 20 - 25'i, nonkonformistlerin % 30'u ve anglikanların % 40'ı fiilen kiliselerin cemaati dışında kalmaktadır. Anglikanların sadece % 8 - 10'u, katoliklerin % 40 - 45'i pazar âyinlerinde bulunur. Diğer taraftan anglikanlar, kabul âyini hariç, nüfusun % 20 - 25'inin her altı ay içinde kiliseye devamı ile beliren yedek güce sahiptir. Aslında, bütün mezhep mensuplarının ara sıra kiliseye gitmesi ile ilgili rakamlar yüksektir ve birbirine benzemektedir. Bir yıl içinde İngiltere nüfusunun % 40 - 45'i kiliseye gider. Kiliseye hiç gitmeyenler buna aşağı yukarı müsavi bir rakkam teşkil eder. Böylece yetişkin fertle-

rin kiliseye % 10-17 arasındaki zayıf haftalık devamları, İngiltere'de kiliseleri mühim ihtiyarı birlikler haline getiren arızî devamlarla desteklenmektedir. Bu durum sayı ve iştirak isteği bakımından sendika ve partilere karşı alâkayı aşmaktadır. İktidar problemi ise başka bir problemdir.

Arada sırada uymanın başka bir şekli kabul âyinlerinde görülür. Bu bakımdan kilise cemaati, daha azimle elinde tutmaktadır ve bu hal bütün sosyal gruplarda sürdürülmüştür. Kilise dışı evlenme törenlerinde bir artış olmuştur, fakat % 70'i hâlâ kilisede yapılmaktadır. Diğer taraftan, azalma duraklamıştır. Nüfusun % 80'i çocuklarını vaftiz ettirmektedir. Ekseriyetle cenazeler dinî merasimle kaldırılmaktadır.

Kabul töreni ile ilgili olarak bilinen bu değişmeler, gerek bu törenler, gerek devam ve mensup olma bakımından azalışları, mantikî olarak ortaya çıkarmaktadır. Anglikanlarda vaftiz ve evlenme törenlerinde azalmalar, anglikan olmayan göçmen nüfusun tesiri açısından, bilhassa katolikler, İrlandalılar, Macarlar ve Polonyalılar bakımından incelenmelidir. Katolik nüfusta vaftizler devamlı olarak ve bilhassa bu asrın ortalarından itibaren artmıştır. Bu nisbet şimdi % 16'dır, bu da katolik nüfusun gençliğini göstermektedir. Fakat müessese olarak dini aşındıran kuvvetlerin tesiri ki, bunların en mühimi sosyal ve coğrafi mobilite'dir. Kabul âyimleri ile ilgili olarak değil, fakat mensup olmak ve devam bakımından kendini göstermektedir. Bulûğa erme, doğum sonrası yıllar vs. gibi hayatta belirli devrelerde kiliseye devamın azalmasından ayrı olarak, kiliseye devamın ne kadar azaldığını kestirmek güçtür. Fakat her pazar nüfusun % 36'sının kiliseye gittiği 1851'e kıyasla, haftalık devamda azalma olduğu açıktır. Mensupları bakımından nonkorformistler 1936'dan beri 1/3'den fazla kayba uğramışlardır. Bu devrede ehemmiyetli nüfus artışı olmuştur. Fazla olarak da, mensup olmayan, fakat yakınlık duyan devamlı bir kitlenin ehemmiyetli bir kısmını kaybetmişlerdir. 12-20 yaş arasındaki konfirmasyon âyini göz önünde tutulursa, o yaş grubundaki anglikanlarda bu nisbet % 42'den % 34'e düşmüştür. Bununla beraber, son zamanlardaki ehemmiyetli azalışların sebebi, 1947-51 yıllarında doğumlarda azalışlardır. Haftalık devam bakımından aşağı yukarı yeknesak İrlanda Cumhuriyetine kıyasla, katolik göçmenlerde bir azalma olmasına rağmen, katoliklerin bu bakımdan durumunu tam olarak açıklamak aşağı yukarı imkânsızdır.

Papaz ve rahip olmak için istihdamda son senelerde bazı güçlüklerle karşılaşıldığı da belirtilmektedir. Katolik din görevlileri, sayıca, cemaatin gelişmesi ile ilgili olarak arttığı halde, bu durum katolik kilise-

sine de tesir etmiştir. Anglikan kilisesi bakımından, üç yıl öncesine kadar, rahip namzetlerinin artan bir nisbeti daha büyük yaş gruplarından geldiği halde, sayı bakımından bir kriz yoktu. Fazla olarak yüksek tabakanın gittiği mekteplerde okuyanlarla, yüksek tahsili olanlar arasında belirli bir azalma olmuştur. Bu durum papazlığın statüsünde bir düşmenin belirtisi olabilir. Buna karşılık, anketler, papazları, moral ve sosyal prestiji olan kimseler olarak göstermektedir. Son kriz rol meselesiyle ilgiliydi ve herhalde birçok hristiyan klerikal rolün şahsi bağlıklarını arttırmaktan çok sınırladığı kanaatine varmışlardır. Metodistler arasında üç ayından ikisinin o sahada yetişmemiş kimseler tarafından yönetildiği, bunların da sayısının azaldığı ve istihdamda güçlüklerle karşılaşıldığı hatırlanmalıdır.

Katolikler dışında kilise hakkında tereddüde yol açtığı, kiliseye gitmeyenler arasında ise ehemmiyetli nisbette mevcut olduğu için, iman, İngiltere'de meraka değer bir durum ortaya çıkarmaktadır. Kiliseye gitmeyenler arasında imanın fazla oluşu şahsen dua edenlerin fazlalığı ile belirtilmiş olmaktadır. Her dört kişiden ancak biri çocuklarına dua öğretmez. Kiliseye gitmeyenler arasında tereddüt, yalnız Meryem hususunda değil, fakat ölümden sonra hayat konusunda da ortaya çıkmaktadır. Aslında, ancak İngilizlerin % 50'si ölümden sonra hayata inanmakta, buna karşılık % 65'i teslise inanmakta, % 85-90'ı da Allah'a inanmaktadır. Allah çeşitli şekilde şahsi iman bakımından % 50 veya hayat kuvveti, ya da ruh olarak tarif edilmektedir. Umumî olarak, imanın bir buud üzerinde devamlılık şeklinde işaretlenebileceği, bunun bir ucunda Allahla İsa'ya imanın yer alacağı, diğer ucunda ise cehenneme ve İncil'de her yazılanın hakikiliğine imanın yer alacağı söylenebilir. İngiltere'de hristiyan ahlâkı geniş ölçüde desteklenmekle beraber, bu İncil'deki kahramanlık ahlâkına değil, fakat hırsızlık ve katil gibi fiillere inhisar etmektedir.

Hristiyanlığı bu şekilde dürüstlük ve medenî davranışla bağdaştırmak, mekteplerde dinî terbiyenin geniş ölçüde desteklenmesinin ve mevcut bir din düzeninin sebebini açıklamaktadır. Ancak 15 kişide biri, mekteplerde dinî terbiye verilmesine itiraz etmektedir. Katolikler ve non-konformistler dahil, anglikan müessesesini destekleyenlerin, onu her sahada destekledikleri görülmektedir. Taç giyme töreninin heybeti herkesi tesir altında bırakmıştır.

Kilisenin imajı yalnız negatif açıdan değil, fakat papazın ananesine bağlılığı açısından değerlendirilmektedir. Bu bir çeşit nostalji de olabilir:

Geçmişteki kırlara, neşeli İngiltere'ye ve kilisenin devamlılığını belirtmekte başarılı olduğu bütün sembollere karşı. Kilise binaları da bu özle-yişi dile getirmektedir: pazar şehirindeki eski kule gibi. Bunun dışında paskalya ile ilk bahar ve Noel ile (şehirlerde bile) hasat zamanı arasında bağ kurulmuştur. Bu bir nevi panteizmdir ve İngilterede sevgisi müzikte, edebiyatta dile gelir. Fakat kilise ile ilgisi şüphe götürmez. Mekteplere de tesir etmiştir, çünkü ilkokul hocaları en dindar olanlar arasında sayılabilir.

Yukarıda belirtilen bütün tavır alışlar, bir bakıma, İngiltere kilisesinde anglo katolik hareketiyle, kilise içinde bu hareket çok popüler olmasa da, ilgilidir. Diğer taraftan popüler protestan ilâhileri halkta heyecan yaratmaktadır. 19 uncu asırdaki kadar olmasa da, bu durum hâlâ vardır. Televizyonda dini yayınlar arasında ilâhiler programı, çok dinleyici çekmektedir. Nüfusun % 10-18'i bu programı takip etmektedir. Ayın ve ilâhiler, İngiltere kilisesinde birbiriyle rekabet ettikleri halde, ilâhiler halk arasında Churchill'in cenazesi ve kral ailesinde evlenme törenleri gibi merasimler dışında, daha yaygındır.

Gerek televizyon, gerek ilâhi programları, içtimaî faaliyetlere tesir eden pasif iştirake yol açmaktadır. Televizyonun hemen hemen her evde bulunması, din, eğlence ve politikayı eve getirmekte ve böylece hem partilere, hem de kilise ve sinemaya tesir etmektedir. Harpten çıkıldığı yıllarda ekseriyetin hiç değilse arada sırada dinî yayınları radyoda takip ettikleri tesbit edilmişti. Bu durum şimdi televizyon için doğrudur. Dinleşimin kalitesi hakkında ise bilgi azdır.

Su veya bu şekilde kilise ile ilgili dernekler üzerinde de durulmalıdır. Çünkü bunlar ibadetsiz olsa da, aktif iştiraki gerektirir. Bu dernekler, çocuklara, gençlere ve ihtiyarlara hitap etmektedir. Pazar mektebine çocukların devamında hemen yarıya varan bir azalma olmuştur. Altmış yıl önce nonkonformist pazar mekteplerinde 3 milyon çocuk varken şimdi bu sayısı 900.000'e düşmüştür. Bu bir bakıma pazarları alternatif imânlar çıktığından böyledir. Meselâ, bir çok ailede her 6 kişiye bir otomobil düşmektedir. Sonra izci, gençlik, rehberlik teşekkülleri vardır. Bunlar pazar mektepleri kadar yaygın olmadığı için üyeleri arasında aynı derecede bir azalış görülmemiştir. İzicilerin üye sayısı son on yılda 400.000 olarak kalmıştır, yarısı da bir kiliseye bağlıdır. Bütün izci hareketinde, sosyal hizmet, yardım gibi İngiliz din tarzını karakterize eden yaygın bir stoik hristiyanlık havası vardır.

Stoik hristiyanlık dinle sosyal sınıflar arasındaki kompleks bağları incelemek için ipucu verir. Hem an'anedan gelen üst sınıf, hem de iş-

çi sınıfı disiplinli bir dine yönelir : merasimlere itibar etmeme, hristiyanlığı dürüstlük ve yaratıcıya iman açısından gören mert bir ethos. Stoiklikte de, herkesin şahsî meselesi olarak telâkki edildiği için, dinden bahsetmeye ve dogmatik olmaya karşı bir antipati vardır. Herhalde dinde de politikada da dogma iyi karşılanmamaktadır. İngiliz erkeği imânında heyecana kapılmaz. Çocukları yetiştirme ve kiliseye devam, kadınların harcıdır. Bu durum kadınlar meslek sahibi oldukça değişmektedir.

Bütün bunlar neden hristiyanlığa karşı muhalefetin az olduğunu, fakat müesseselerine karşı ilgisizlik olduğunu açıklamaktadır. Ancak şu zümrelerde muhalefete rastlanır : Sadakatle kiliseye devam edenleri riyakâr sayan bazı işçi zümreleri, dini terbiyeye ve din müessesesine devamlı muhalefet eden üst orta tabakanın bir zümresi. Bunlar bu müesseselere bağlılık devam ettiği için sükûtu hayale uğrarlar. Üst orta tabakanın bu zümresinde realist olamayarak ve hristiyanlığın müesseseci tarafına bazan yarı egzistansialist temellere dayanarak itiraz eden din radikalleri vardır. Bunların basındaki tesiri sayılarıyla nisbetli değildir. Orta sınıf bakımından dikkate değer bir durum, hem devamın, hem açıkça hristiyanlığın reddinin, üniversite talebelerine has olmasıdır.

Şimdi sınıf yahut daha doğrusu statüyü ele alacağız. Çünkü İngiliz sosyal bünyesinin dikkate değer bir vasfı, statü gruplarının çoğaltıp kısmen sınıf sınırlarını aşmasıdır. Kiliseye devam statü büyüdükçe, tahsil arttıkça, artmakta, şehir büyüklüğü arttıkça da aksi ortaya çıkmaktadır : Bu işçi kitleleri arasında katoliklerin bulunmasına, ve büyük şehirlerde katoliklerin temerküz etmesine rağmen, böyledir. Öteki mezhepler arasında anglikanlar düzenli bir dağılışı göstermekte, buna karşılık onlar da dini tatbikat statü artışıyla artmakta, nonkonformist gruplar arasında ise faal olanlar alt orta sınıfta bulunmaktadır. Nonkonformist gruplar arasında statü farkı vardır : quaker'lerle unitarian'lar yüksek statüdedirler; bunları aşağı doğru, kongregionalistler, metodistler, baptisler, ve salvation army takip etmektedir. Aşağı doğru dinî heyecan da artmaktadır : İşçiler bu ve diğer mezheplere rağbet etmektedirler.

Kilisede ortaya çıkan zorluklardan biri, işçi sınıflarına (sınıf yerine sınıflar denmelidir) huzur vermeyen bir orta sınıf atmosferidir. Anglikanlarda bu atmosferden başka, kilise metinleri de 17 neç asıra kadar gitmektedir ve estetik bir tarafı vardır. O bakımdan bilhassa Londra gibi büyük şehirlerde işçi ile kilise arasında bir kültür ayrılığı vardır. Fakat bu ayrılık sınıf gayelerindeki farkların delili değildir. Kilise umumiyetle bir sınıfın temsilcisi olarak kabul edilmez. Bundan başka sınıf men-

supluğundan ayrı olarak tavır takınışları ele alınır, kilise çok zaman işçi sınıflarından daha liberaldir : göçmenlerin intibakile daha çok uğraşır, Rodezya'da kolonici rejime karşı harekete geçilmesini daha çok ister, Vietnam meselesiyle daha yakından ilgilenir. Kilise liderleri arasında mutedil ileri görüşe doğru bir değişme olmuştur.

İngiltere'de mezhepler arasında siyasette mobilitayı tetkik için çeşitli grupların parlâmentoda nasıl temsil edildiği incelenerek bir fikir sahibi olmak mümkündür. Yahudiler fazlasiyle, nonkoformistler kendi sayıları nisbetinde, katolikler ise sayılarının altında temsil edilmektedir. Bu gruplardan her biri muhafazakârlardan çok işçilerin tarafında yer alır. Katoliklerin siyaset alanında sayılarının altmda temsil edilmesini, onların bir grup olarak sendika liderliğindeki ehemmiyeti telâfi etmektedir. Bunun en iyi misali, sendikalar konfederasyonu sekreteri olan kimse dir. Dini cemaatler arasında yalnız katolikler işçi partisine en çok rey verir.

Alâkayı çeken son bir hâdise din ile ilgili olarak mevcut olan, fakat ondan farklı bulunan hiristiyanklık dışı inançlardır. Bunlar, hayaletlere, (her altı kişiden biri) spiritizmaya, aströlojiye, İsa'nın tekrar geleceğine dair olan inançlardır. Aşağı yukarı dört milyon insan İsa'nın tekrar geleceğine inanmaktadır. Talik ve kadere ve yıldız falına inanç da geniş ölçüde vardır. Bunlar yeknesak olarak bütün yaş gruplarında mevcuttur, fakat sayılarını tesbit etmek güçtür. G. Gorer'in, *Exploring the English Character*, adlı kitabı belki bu konuda bilgi veren en iyi eserdir. Her halde, öyle gözüküyor ki, müessese olarak hiristiyanklığın reddi, ilim asrının, tahsilin, olgunluğun bir fonksiyonu değildir, fakat sosyal atmosfer ve onun önemi hakkında bilgisizliğe dayanmaktadır. Yaygın bir kanaatin ifade ettiği gibi, kiliseye gitmeden de iyi bir hiristiyank olmak mümkündür.

Bu son ifade durumun anahtarını verir. İngiliz kültüründe, protestanlıkla liberalizmden alınma siyasî, dinî, bürokratik hiç bir müesseseye itimat etmeyen ama ideallere hürmet eden yaygın bir ferdiyetçilik vardır. Buna ahlâkîliğin baskısını, dinî heyecanlara ve âyinlere itibar etmeyen mert ethos'u, ve bâtil inançlar ve utiliterianizmle renklenen yaygın stoikliği eklersek, İngiliz din tarzına ait başlıca anahtarı elde etmiş oluruz.

